

Лисик В.М.

*доцент кафедри міжнародного права Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук*

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Проблема впливу будь-якого судового органу на розвиток тої чи іншої галузі або інституту є достатньо складною. Її складність полягає у необхідності аналізу усіх рішень такого органу у контексті еволюції правового регулювання певних відносин як у рамках судового органу, так і за його межами. Дане твердження також справедливе і у відношенні впливу Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) на еволюцію та розвиток МГП. Більше того, якщо проаналізувати юрисдикцію даного органу, то питання, що входять у сферу МГП взагалі туди не підпадають. Тим не менше, Суд розглядаючи питання, що входять у його компетенцію нерідко змушений торкатися питань, що регулюються МГП.

Жодним чином не претендуючи на вичерпність даного дослідження ми хотіли б зупинитися на двох справах рішення по яких були винесені ЄСПЛ протягом 2011 р., а саме: «Аль-Джеда (Al-Jedda) проти Великобританії» [4], «Аль-Скейни (Al-Skeini) і інші проти Великобританії» [6] і на їх прикладі показати вплив який даний орган має на розвиток правового регулювання захисту прав людини під час збройного конфлікту.

Загалом в контексті даних справ хотілося б звернути увагу на ряд питань, які отримали розвиток у рішеннях вищезгаданого Суду.

Перше, що слід відмітити, це питання про *співвідношення зобов'язань, які випливають із Резолюцій Ради Безпеки ООН і тих, які містяться у інших міжнародних договорах*, зокрема Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [1] (далі – Конвенція).

Це питання виникло у справі Аль-Джеда. У цьому випадку Великобританія посилялася на Резолюцію РБ ООН як на підставу невиконання Конвенції. Як відомо серед міжнародно-правових актів, які регулюють діяльність військ коаліції в Іраку, в тому числі і військовослужбовців Великої Британії є Резолюція Ради Безпеки

ООН 1546 від 8 червня 2004 р. [2]. Серед іншого дана Резолюція передбачає що військовослужбовці коаліційних військ мають право вживати усі необхідні заходи з метою з метою забезпечення безпеки та стабільності у Іраку (п. 10). Це положення було використане британськими військовослужбовцями для утримування під вартою британського підданого, який перебував на території Іраку. Проте, загальновідомо, що Конвенція передбачає право на свободу та особисту недоторканність. Стаття 5 Конвенції містить вичерпний перелік підстав позбавлення свободи, а саме: а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу; е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг; f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

Як бачимо, жодна із вказаних підстав не може бути використана для підтвердження законності утримування особи у даному випадку. Таким чином маємо явне протиріччя між Резолюцією Ради Безпеки ООН і Конвенцією.

Британський суд, який розглядав дану справу вирішив, що Резолюція РБ ООН має вищу юридичну силу по відношенні до інших міжнародно-правових договорів, в тому числі Конвенції, оскільки це прямо впливає із ст. 107 Статуту ООН, де зокрема сказано, що у тому випадку, коли обов'язки членів Організації по даному Статуту суперечать їх правам і зобов'язанням по якому-небудь іншому договору, перевагу матимуть зобов'язання, які випливають із Статуту [3].

Аргументуючи таке рішення Британського суду головуючий у справі Лорд Бінгем зазначив: «...що існує конфлікт, з однієї сторони, між правом затримувати і утримувати осіб, яке випливає із повноважень наданих Радою Безпеки ООН, а з іншої, – фундаментальним правом людини, якого Великобританія зобов'язалася дотримуватися. ...По моєму такий конфлікт може бути вирішено лише одним способом – рішенням, що Великобританія може законно затримувати і утримувати осіб під вартою тоді, коли це необхідно в силу імперативних вимог безпеки.» [9, § 39].

Велика палата Суду не погодилася із позицією Британського суду. На думку Суду «сприяння і розвиток прав людини є одним із ключових цілей ООН, що неодноразово підкреслювалося організацією». Суд підтримав позицію згідно якої при тлумаченні будь-якого рішення органів ООН в тому числі Ради Безпеки слід виходити із презумпції, що дані органи не можуть мати наміру покласти на держави зобов'язання цілю яких є порушення фундаментальних прав людини. Звідси випливає, що тлумачачи положення Резолюції РБ ООН Суд повинен використати те тлумачення, яке в більшому ступені відповідає вимогам Конвенції. При цьому, дана позиція може бути відхилена, якщо Рада Безпеки чітко і недвозначно зобов'яже держави вживати певних заходів, які суперечать іншим міжнародно-правовим зобов'язанням держав в сфері захисту прав людини [4, § 102]. Хоча, як справедливо відзначив у особливій думці суддя М. Поалелунж, малоімовірним видається можливість, що РБ ООН у Резолюції може чітко вказати на конкретні дії, які потенційно можуть порушувати Конвенцію, і якими зобов'язані будуть керуватися військові підрозділи держав учасниць при проведенні операцій по підтримці міжнародного миру і безпеки в тій чи іншій ситуації [5]. Попри це, виходячи із досить розпливчатого формулювання закріпленого вищезгаданої Резолюції, Суд вважає, що Великобританія порушила вимоги ст. 5 Конвенції, оскільки могла виконати кожне з них не порушивши іншого.

Якщо ж повернутися до питання про вплив даного рішення на розвиток норм міжнародного гуманітарного права, то на нашу думку, тут слід виділити два аспекти. По-перше, під час збройних конфліктів держави нерідко використовують положення тих актів, які їм більш вигідні у даній ситуації. Так, наприклад, США та їх союзники використовували вищезгадану та ряд інших Резолюцій РБ ООН для обґрунтування свого права затримувати та утриму-

вати під вартою осіб (без суду та надання статусу передбаченого Женевськими конвенціями 1949 р.) захоплених у зв'язку із збройними конфліктами у Афганістані та Іраку (в тому числі і тих, які утримувалися у Гвантанамі і інших місцях поза межами території США). Дане рішення чітко говорить, що така практика, принаймні для держав-учасниць Ради Європи є незаконною. Тобто, держави мають дотримуватися усіх своїх зобов'язань у сфері захисту прав людини, в тому числі і норм міжнародного гуманітарного права в максимально можливому обсязі. У випадку суперечності виходячи із логіки слід застосовувати те положення, яке є більш вигідним для особи.

По-друге, дане рішення є першим рішенням регіонального судового органу такого типу. І воно підтверджує попередню практику інших (несудових) органів, в тому числі універсальних. Схожу позицію підтримав Комітет із прав людини, який розглядав скаргу проти Бельгії у 2006 році, щодо порушення Пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [8]. Дані факти можуть свідчити, що на даний момент формується норма звичаєвого права, що суттєво вплине на ефективність захисту прав людини як у мирний час, так і під час війни.

Ще однією із проблем, яка отримала розвиток в процесі розгляду вищеназваних справ є питання *про відповідальність*. Загальновідомо, що у випадку коли військові держави діють згідно мандата міжнародної організації з метою забезпечення міжнародного миру та безпеки досить часто виникає питання хто несе міжнародно-правову відповідальність за порушення норм міжнародного і особливо гуманітарного права. Серед іншого дана ситуація була предметом спору у справі Аль-Джеда. Уряд Великобританії прагнути уникнути відповідальності за порушення Конвенції стверджував, що в даному випадку його збройні сили діяли від імені ООН, відповідно до Резолюції Ради Безпеки 1546. Дана обставина є підставою для того, щоб міжнародно-правова відповідальність була покладена на ООН, а не на Великобританію.

Суд не погодився із такою аргументацією, вказавши, що роль ООН в Іраку в 2004 р. суттєво відрізнялася від ролі, яку виконувала дана організація у Косово в 1999 р. [4, § 83]. Загалом же позицію Суду можна звести до наступного: Рада Безпеки ООН не здійснювала ефективного контролю і не представляла собою вишестоящий орган, який би здійснював контроль за діями і без-

діяльністю підрозділів, що входять у багатонаціональні сили [4, § 84]. Саме тому ООН не несе відповідальності за дії британських сил в тому числі тих, які є предметом спору у справі «Аль-Джеда проти Великобританії».

Таким чином, Суд знову підтвердив домінуючу у доктрині та практиці міжнародного права позицію стосовно того, хто нестиме міжнародно-відповідальність за порушення норм міжнародного права багатонаціональними силами при здійсненні операцій по підтриманні миру. У всіх випадках міжнародно-правова відповідальність покладається на державу, військовослужбовці якої вчинили правопорушення.

Дане рішення на нашу думку позитивно позначиться на ступені дотримання міжнародного гуманітарного права, оскільки офіцери більш відповідально ставитимуться до виконання своїх функцій розуміючи, що у випадку притягнення до відповідальності держави, вони теж нестимуть відповідальність на підставі національного законодавства.

Наступним аспектом, про який слід згадати в контексті теми даної статі є питання *юрисдикції держав*. Це питання Суд вирішував розглядаючи справу «Аль-Скейні та інші проти Великобританії». Слід зазначити, що воно не раз виникало в практиці Суду. Проте, у контексті його застосування під час збройних конфліктів, крім згаданого вище випадку слід згадати про справу «Банкович та інші проти Бельгії та інших держав» [7]. В обох випадках спір стосувалося питання чи перебувала особа під юрисдикцією певної держави. Це питання є принциповим, оскільки відповідно до ст. 1 Конвенції: Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в цієї Конвенції.

Найбільш логічним підходом до вирішення питання юрисдикції держави є її обмеження територією даної держави. Такий підхід Суд використав у справі «Банкович та інші проти Бельгії та інших держав». На думку Суду, принцип територіальної юрисдикції підтверджується *travaux préparatoires* до Конвенції, однак це аж ніяк не повинно відігравати вирішальну роль при тлумаченні відповідних положень [7, § 63-65].

Екстериторіальна юрисдикція може виникати у надзвичайних випадках коли держава здійснює ефективний контроль над певною іноземною територією і проживаючим на ній населенням в результаті воєнної окупації, мовчазної згоди або запрошення влади цієї

іноземної держави і при цьому здійснює всі або частину публічних функцій, які зазвичай повинні здійснюватися владою [7, § 71].

Вищезгадані погляди знайшли своє підтвердження у справі «Аль-Скейні та інші проти Великобританії». У цій справі Суд детально розтлумачив основні підходи до визначення юрисдикції. На думку Суду є три випадки коли можна говорити про екстериторіальну юрисдикцію: 1) дії дипломатичних і консульських працівників щодо захисту громадян в іноземній державі; 2) здійснення державою на іноземній території виконавчої та судової влади при явній чи мовчазній згоді цієї держави; 3) застосування сили на іноземній території до осіб, які знаходяться під її контролем.

При цьому в останньому випадку ключове значення відводиться не стільки контролю над певним об'єктом, як от, будівля, корабель чи літак, скільки здійсненням фізичної влади і контролю над конкретною особою [6, § 136-137].

Таким чином, одним із винятків із територіальної юрисдикції є ситуація коли в результаті законної чи незаконної воєнної операції держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами своїх кордонів. При цьому такий контроль, може здійснюватися як безпосередньо військовими, так і через національну адміністрацію іноземної держави. В кожному із випадків держава повинна гарантувати особі її права і свободи.

Дане рішення Суду вносить досить цікавий вклад в розвиток міжнародного гуманітарного права. З однієї сторони воно дещо конкретизує питання про момент встановлення військової окупації, яка у більшості випадків співпадає із моментом встановлення юрисдикції держави над іноземною територією, з іншої – створює проблему, для окупаючої держави (якщо остання є членом Ради Європи), щодо забезпечення на окупованій території прав і свобод передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. По суті, у такому випадку, крім прав і обов'язків, які передбачені Женевськими конвенціями 1949 р. та Додатковими протоколами 1977 та 2005 р. окупаюча держава чи держава, яка здійснює контроль над територією іноземної держави зобов'язана забезпечити права передбачені Конвенцією, а Суд перетворюється на ще один орган який контролює виконання якщо не усіх, то значної частини норм міжнародного гуманітарного права.

Узагальнюючи усе вищезгадане слід відмітити, що Європейський суд з прав людини вирішуючи питання пов'язані із застосу-

ваннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. досить часто побічно розглядає питання пов'язані захистом прав людини під час збройних конфліктів, в тому числі зі застосуванням міжнародного гуманітарного права. При цьому його рішення суттєво впливають на розвиток даної галузі. Більше того, для держав членів Ради Європи він є одним із органів імплементації міжнародного гуманітарного права.

Джерела

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Резолюция 1546 (2004), принятая Советом Безопасности на его 4987-м заседании 8 июня 2004 года S/RES/1546 (2004). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2004/res1546.htm>
3. Устав Организации Объединенных Наций/Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю.М. Колосов, Э.С.Кривчикова. Том 1. – Москва, Издательство Московского независимого института международного права. – С. 7-33.
4. European Court of Human Rights. Al-Jedda v. the United Kingdom. Application No. 27021/08. Judgment of 7 July 2011.
5. European Court of Human Rights. Al-Jedda v. the United Kingdom. Partially Dissenting Opinion of Judge Poalelungi.
6. European Court of Human Rights. Al-Skeini and Others v. the United Kingdom. Application No. 55721/07. Judgment of 7 July 2011.
7. European Court of Human Rights. Banković and others v. Belgium and Others. Application No. 52207/99. Decision of 12 December 2001.
8. Human Rights Committee. Sayadi and Vinck v. Belgium. Communication No. 1472/2006. Views of 22 October 2008. CCPR/C/94/D/1472/2006
9. United Kingdom House of Lords. R. Al-Jedda v. Secretary of State for Defence. UKHL 58 (12 December 2007).

Анотація

Лысик В.М. Влияние решений Европейского суда по правам человека на развитие международного гуманитарного права. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопроса о влиянии решений Европейского суда по правам человека на развитие международного гуманитарного права. На основании анализа двух решений Суда, вынесенных в 2011 г., а именно: «Аль-Джеда против Великобритании», «Аль-Скейни и другие против Великобритании» делается вывод, что данный орган играет важную роль в процессе формирования международного гуманитарного права.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, международное гуманитарное право.

Аннотация

Лысик В.М. Влияние решений Европейского суда по правам человека на развитие международного гуманитарного права. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопроса о влиянии решений Европейского суда по правам человека на развитие международного гуманитарного права. На основании анализа двух решений Суда, вынесенных в 2011 г., а именно: «Аль-Джеда против Великобритании», «Аль-Скейни и другие против Великобритании» делается вывод, что данный орган играет важную роль в процессе формирования международного гуманитарного права.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, международное гуманитарное право.

Summary

Lysyk V.M. Impact of Case-Law of European Court of Human Rights on Development of the international humanitarian law. – Article.

The article deals with the impact of Case-Law of European Court of Human Rights on Development of the international humanitarian law. While analyzing of two decision's of the Court: «Al-Jedda v. the United Kingdom» and «Al-Skeini and Others v. the United Kingdom» was made the conclusion that this institution plays an important role in the process of the development of international humanitarian law.

Keywords: European Court of Human Rights, international humanitarian law.